

Kolektívna monografia *České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu* predstavuje návrh modelu českého literárneho romantizmu (resp. českej literárnej romantiky/romantična, ako obozretne akcentuje aj jej názov), ktorý vznikol v posledných rokoch pod vedením Dalibora Turečka v spolupráci výskumníkov z Ústavu bohemistiky Filozofickej fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budejoviciach a Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Monografia si nekladie za cieľ ponúknuť dejiny českého literárneho romantizmu ako smeru a takto ani nemôže byť čítaná. Jej ambíciou je navrhnúť model literárneho romantizmu, ktorý vystupuje ako alternatíva k starším konceptom romantizmu v českej bohemistike, pričom pracovne možno uvažovať aj o jeho širšom uplatnení pre iné literárne obdobia (bližšie kapitola Apendix, v ktorej D. Tureček približuje možnosti a podmienky aplikácie modelu na český literárny realizmus). Uvedenému zacieleniu bezprostredne zodpovedá štruktúra monografie, v ktorej je v úvode (Prolegomena) značný priestor venovaný „*sémantickému úkladu, nezbytnému pro pohyb na sémanticky otevřeném terénu zkoumání romantismu*“ (s. 7), po ňom nasleduje teoretický opis modelu a napokon prípadové štúdie (Argumentum).

Autor úvodných dvoch kapitol, Martin Hrdina, približuje význam a premeny pojmu romantizmus v zmysle literárnej udalosti časovo sa vzťahujúcej ku koncu 18. a k prvej polovici 19. storočia a jeho chápania v stredoeurópskom kontexte (Literárně-historický pojem „romantizmus“, s. 13 – 43) a bohemistike zvlášť (Romantizmus v české literární historii, s. 44 – 91). V oboch kontextoch postupuje chronologicky od primárnej konštitúcie významu pojmu v hegelianskej tradícii cez jeho následné revízie. Spomedzi starších recepcií romantického v umení a literatúre nezohľadňuje výroky, ktorých autori sa sami považovali za romantikov, ako výroky viac sebareflexívne než historické, čo má v prístupe M. Hrdinu opodstatnenie. V priestore európskeho myslenia identifikuje ako produktívne dve možnosti pojmovej konceptualizácie romantizmu vychádzajúce z chápania Gerharda Schultza (dôraz na použitie substantizovaného prídavného mena „romantické“, chápanie pojmu v zmysle škôl či romantizmov – v bohemistike rozpracované Zdeňkom Hrbatom a Martinom Procházkom) a Arthura Lovejoea, voči ktorému sa polemicky vyhranil zvlášť René Wellek (koncept európskeho romantizmu podnecujúci sledovanie vzťahov medzi regionálnymi/národnými podobami romantizmov a ich vzťah k celku európskeho romantizmu). V kontexte domácej literárnohistorickej reflexie romantizmu, recipovanej na pozadí premien metodológie literárnovednej bohemistiky (český romantizmus v kontexte hegelianskej filozofie a na pozadí romantizmov iných literatúr; recepcia pozitivistov; koncept Aarne Nováka a dobové polemiky s ňou v prvej tretine 20. storočia; štrukturalistická koncepcia Felixa Vodičku a jej modifikácie), uvažuje autor napokon o „*produktivních možnostiach konceptualizácie literárneho romantizmu*“ (s. 82 – 91), z ktorých vyberá kritiku periodizačného prístupu a uprednostnenie stratifikačnej funkcie pojmov, ako sú klasicizmus, preromantizmus, romantizmus a realizmus (D. Tureček), uvažovanie o romantizme ako štýle a životnom pociťe (A. Haman), štúdiom tvaroslovía romantického umenia ako

sústavy diskurzívnych formácií a diskurzívnych objektov (Z. Hrbata – M. Procházka) a romantizmus v zmysle uzlového bodu (P. Zajac).

Uvedený „*sémantický úklid*“, ako ho na viac ako osemdesiatich stranách ponúka M. Hrdina, sa napohľad môže javiť ako nadpráca, bez ktorej by sa monografia zaobišla. Pri bližšom pohľade je ale evidentné, že takáto organizácia Prolegomen má viac ako iba praktický význam, nielen čo sa týka možností v ďalších kapitolách bezprostredne odkazovať na konkrétne pojmovo-metodologické otázky či spôsob riešenia parciálnych problémov a ich dôsledkov pre chápanie literárneho romantizmu v Čechách (napr. pozadie a priebeh tzv. Máchovskej diskusie, vedúcej k redukcii českého literárneho romantizmu výlučne na dielo Karla Hynka Máchy). Či práve preto: ak autorský kolektív zamýšľa poskytnúť „*návrh základního existenčního oprávnění modelu*“ (s. 7), a síce modelu, ktorý je evidentne vo vzťahu k starším zásadne revidujúci až reformný, nevyhnutnou podmienkou revízie je dôsledná znalosť „prehistórie“ novokonštituovaného modelu, resp. v užšom zmysle významu pojmu. V tomto smere možno úvodné kapitoly Prolegomen oceniť.

Kapitoly M. Hrdinu prirodzene najužšie komunikujú s teoretickým náčrtom modelu od D. Turečka (Synopticko-pulzačný model českého literárneho romantična, s. 92 – 144). Jeho ambíciou je rozšíriť platnosť pojmu romantizmus/romantika/romantično na javy a diela, ktoré tradične neboli či stále nie sú recipované ako romantické (napr. spomínaný úzky, „máchovský“ koncept českého literárneho romantizmu), a súčasne ho otvoríť smerom k iným vedným disciplinám, predovšetkým dejinám výtvarného umenia. „Dvojsmernosť“ – či presnejšie „dvojcielnosť“ – revidovania a kontextualizácie literárneho romantizmu ako takého i naprieč umenovedami je motivovaná potrebou opätovného premyslenia romantizmu ako „*jedného z páteřních jevů novodobé kultury*“ (s. 7). Oproti konceptom založeným na lineárnom ponímaní dejín literatúry so staticky vymedzenými periodizačnými momentmi stavia D. Tureček synopticko-pulzačné procesy, ako ich rozpracoval P. Zajac (*Existuje čosi ako pulzačné dejiny literatúry?*, 1993; *Literárne dejepisectvo ako synoptická mapa, Konštrukty romantizmu v českej a slovenskej literatúre*, 2006), a dôležité východisko nachádza vo filozofických podnetoch Ladislava Hejdánka (*Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, 1997; *Filosofie a víra*, 1999; *Úvod do filosofování*, 2012), resp. Miroslava Petříčka (*Komparatistika jako způsob myšlení*, 2009). Odlišnosť východísk v prístupe k analyzovaným javom sa zakladá na snahe „*postihnout kulturní jev jako živou, vnitřně dynamickou událost, vyznačující se vnitřní různorodostí, proměnlivostí a zároveň i různosměrnou dynamikou a mnohostranným průběhem*“ (s. 8), čo umožňuje práve „procesuálny“ koncept P. Zajaca akcentujúci schopnosť registrovať a popisovať prekračovania, prelínania a „znovuustalovania“ hraníc, ktoré sa snažila vymedziť tradičná literárna historiografia. Dôraz na synoptické typy procesov, ako ich definoval P. Zajac, má v konkrétnej „aplikácii“ na materiál českej literatúry sledovaného obdobia kontextový charakter: na rozdiel od snahy vymedziť romantizmus ako do seba uzavretý, vnútorne homogénny jav, ponúka východisko v synopticko-pulzačných procesoch nové parametre pre uvažovanie o podobách literárneho romantizmu tým, že vytvára „*pouze podmínky pro jinou konceptualizaci množiny poněkud odlišného materiálu a zároveň pro jiné nasvícení souvislostí, které jsme schopni tomuto materiálu přisuzovat*“ (s. 96).

D. Tureček chápe romantizmus ako vnútorne mnohotvárnú, rôznorodo dynamickú udalosť (porov. s. 97), jeden z výrazných a charakteristických spôsobov utvárania dobového literárneho diskurzu, a súčasne jeden z jeho kľúčových súčiniteľov (porov. s. 96 – 97; pričom termín „diskurz“ nie je odvodený od foucaultovského chápania). Spôsob, akým sa literárny diskurz „deje“, možno vnímať ako mnohostranné a otvorené „ustaľovanie“: „*zatímco konkrétní text nalézá svou individuální podobu a pozici v rámci dobové literární diskursivity, je literární diskurs prostřednictvím kumulace v čase a prostoru nejen utvářen, ale zároveň i postupně modifikován, ‚přepisován‘ či proměňován*“ (s. 97), pričom cieľom prípadových štúdií v časti Argumentum (okrem v ďalšom texte uvedených štúdií ju tvoria ešte Turečkove texty Krajina jako mytologický prostor: „Předspěv“ ke Kollárově Slávy dceři, s. 145 – 154, a Čelakovského „Toman a lesní panna“ jako uzlový bod, s. 218 – 229) je demonštrovať na konkrétnom literárnom materiáli práve tento proces – predstaviť rôzne typy „vnútrotextovej“ dynamiky recepčného typu vo vybraných romantických textoch. Vďaka variabilite, pluralite a vzájomnej vnútornej dynamike literárnych javov, ktorú umožňuje reflektovať synopticko-pulzačný model, možno ďalej sledovať typologickú rôznorodosť romantických tendencií (vo vnútri romantického diskurzu), a súčasne ich koexistenciu s paralelne „pôsobiacimi“ klasicistickými, biedermeierovskými a realistickými tendenciami. V centre pozornosti tak stoja tri otázky: ako sa romantizmus „deje“ v kontakte s inými typmi dobovej literárnosti a kultúry všeobecne (inými diskurzmi), aké typy romantických konfigurácií môžeme identifikovať v dobovom literárnom diskurze a napokon, akým spôsobom môžeme vyjadriť ich vzájomný pomer.

Autorský kolektív vo svojom prístupe zdôrazňuje textostrednú pozíciu. Inými slovami, za základnú udalosť z hľadiska literárnej histórie považuje v nadväznosti na štrukturalizmus a recepčnú estetiku jednotlivý konkrétny text a jeho vnútorné zapojenie do literárneho diania. Konkrétne texty sú ďalej vnímané/hodnotené ako texty romantické (resp. klasicistické, biedermeierovské, realistické atď.), prípadne texty vykazujúce paralelne viacero tendencií s rôznou dominanciou) na základe konštitutívnych (rozlišujúcich) príznakov, na označenie ktorých preberá prírodovedný termín „marker“. Vymedzeniu množiny textov zodpovedajúcej romantickému diskurzu predchádza vytvorenie katalógu „markerov“ romantizmu. V tomto kroku autori nadväzujú na staršie bohemistické výskumy, pričom šírku katalógu redukujú s uplatnením „zákona romantického minima“ (O. Čepan) na tri skupiny „markerov“ vychádzajúce z filozofie a axiológie (dôraz na subjekt a intenzitu jeho citu), ikonografie (príroda, motívy noci, stredovek a i.) a poetiky (napr. žánrový a tvarový synkretizmus, postupy stredovekej epiky). Pri vymedzení jednotlivých „markerov“ D. Tureček prihliada k výtvarnému umeniu, ktoré v synopticko-pulzačnom modeli predstavuje významný argument pre relevantnosť voľby jednotlivých „markerov“ v podobe paralel k literárnym javom. Usúvzťažňovanie naprieč kultúrnym priestorom, ako ho autor ukazuje v texte samotnom (Prolegomena, prípadové štúdie) aj v komentároch k výtvarným dielam (ide o dvadsaťpäť plnofarebných reprodukcí dobových malieb, obsahujúcich údaje o autorovi, názve, datovaní a galerijnom fonde, prehľadne umiestnených na samostatných stranách bezprostredne „uprostred“ textu, kde sa dielom, resp. ním reprezentovaným „markerom“ argumentuje), je viacsmerné, štruktúrované

a niekoľkoúrovňové. Napr. v komentári k obrazu Antonína Mánesa *Horská krajina* z roku 1839 (s. 101) autor najskôr upozorňuje na jeho charakteristické znaky ako určujúce „markery“ romantického diskurzu, následne identifikuje ich prítomnosť v literatúre už od desiatych rokov 19. storočia a ako príklad cituje verše Miloty Zdirada Poláka zo skladby *Vznešenost přírody* (1813, 1819).

Uvedený príklad ilustruje prínos synopticko-pulzačného modelu pre literárnohistorické uvažovanie, ktorým je vnímanie romantizmu – či akéhokoľvek iného literárneho smeru – v jeho javovej podstate ako vnútorne rôznorodé, pluralitné a mnohotvárne dianie: „*příznaky (markery), které můžeme považovat za romantické, se prakticky v žádném literárním textu nejen nevyskytují v ideální úplnosti, ale dokonce je můžeme registrovat v různé míře a zároveň v různých kombinacích*“ (s. 103), čo okrem iného znamená – ako v prípadových štúdiách presvedčivo ukazujú autori –, že ich často identifikujeme zvlášť v dielach, v ktorých ich tradičné literárnovedné prístupy neočakávajú, neevidujú a neraz takéto diela kvôli „nesystémovej“ prítomnosti uvedených prvkov odsúvajú na okraj alebo je pre ne ako „menej hodnotná“ marginalizovaná celá tvorba istého autora. Týmto spôsobom bol „stigmatizovaný“ napr. Josef Vlastimil Kamarýt (bližšie D. Tureček *Kamarýt marginálním básníkem? K mechanismu stanovování historické hodnoty básnického díla*, s. 230 – 238) alebo báseň K. H. Máchy *Čech*, ktorou sa tenže autor zaoberá v ďalšej prípadovej štúdií (s. 193 – 204). V nej argumentuje o i. obrazom *Heřman po bitvě v Teutoburském lese* od Josefa Berglera ml. (1809), spájajúcim motív víťazstva za slobodu s motívom lásky ako základných motívov arminiovského mýtu, podstatných pre romantikov (s. 200), v zmysle konceptu dejín, ku ktorému usúvzťažňuje dobovo príznačné rukopisné falzifikáty, zvlášť *Rukopis královédvorský*. Ide o jeden z početných príkladov toho, akým spôsobom autor vo svojej argumentácii funkčne vyberá výtvarné diela a prepája ich s literárnym dianím, tak aby zodpovedali tematickému záberu všetkých prípadových štúdií, čo podporuje vnútornú súdržnosť monografie (napr. skladbou M. Z. Poláka sa v štúdií *Poetika obrozenécké vědy a pluralita romantismu*, s. 239 – 262, zaoberá Veronika Faktorová; najznámejšie české literárne falzifikáty z hľadiska konštituovania mýtu národnej literatúry, ktorý je parciálne tematizovaný na viacerých miestach monografie, recipuje v samostatnej štúdií Iva Krejčová, s. 155 – 173). (V súvislosti s touto vlastnosťou publikácie treba poznamenať, že ako celok pôsobí konzistentne, o. i. vďaka dobrému výberu prípadových štúdií a spôsobu materiálového a argumentačného odkazovania medzi nimi.) Kontextualizáciu výtvarného a literárneho spôsobu, akým sa v monografii realizuje, založenú na interpretačnom prístupe a dôslednom rešpektovaní špecifik ikonografie romantickej maľby a literárneho textu, hodnotím v uvažovaní o romantizme ako funkčný a produktívny prístup. Nie je totiž samoučelným usúvzťažovaním umeleckých druhov vo vnútri romantického diskurzu, ale názorným a preukázateľným naplnením modelu, ktorý autorský kolektív ponúka, čím prakticky demonštruje v úvode artikulované presvedčenie, že „*teorie (...) má pro literárního historika cenu jen pokud, pokud ji lze instrumentalizovat a její účinnost prověřit na konkrétní, vnitřně homogénní množině materiálu*“ (s. 8).

Ďalším krokom po vymedzení „markerov“ je identifikácia romantických tendencií vo vnútri romantických textov a určenie vnútornej recepčnej dynamiky v rámci literárne-

ho systému prostredníctvom analýzy tzv. prvotnej recepčnej vlny ako súboru operácií, ktoré textu prisudzujú hodnotu a miesto v dobovom kontexte. Ide o analýzu dobových ohlasov na diela po ich vydaní (vrátane reprintov) v najširšom zmysle slova, oficiálnych aj privátnych (receptie, komentáre, výklady, odkazy v korešpondencii, intertextové inšpirácie, umelecké adaptácie a i.). Modelovanie prvotnej recepčnej vlny demonštruje D. Tureček na materiáli Kollárovej *Slávy dcéry* (vizualizácia modelu na s. 110). Jeho interpretácia záverov, ku ktorým sa touto analýzou dopracoval („*diagram staví čtenáři před oči skutečnost, že Kollárův text se jako kulturní fakt první vlny neomezuje na rok (případně jednotlivá léta) vydání, ale představuje relativně velmi homogénní trs dílčích událostí různé povahy, které se rozprostírají na ploše nejméně třidceti let*“, s. 112), zároveň ozrejmuje jej zmysel a elementárne zapojenie do synopticko-pulzačného modelu: v optike recepčných vln jednotlivých textov sa podľa autora potvrdzuje, že „*základním principem existence literatury se (...) skutečně jeví být proměnlivá koexistence, vytvářející stále nové konfigurace a modifikace (...) přisoudíme-li Kollárově Slávy dceři charakter jistým způsobem romantického díla, pak musíme působnost tohto typu romantiky registrovat nejen před Máchou, ale také souběžně s ním a ještě více než patnáct let po jeho smrti*“ (s. 112).

Charakter „*istým spôsobom romantického diela*“ možno konkretizovať jednou zo štyroch „*tried javov*“, pod ktorými možno rozumieť rôzne podoby romantizmu, resp. romantických konštelácií, a síce romantickú poetiku, vlastenecký romantizmus, subjektívny romantizmus a *biedermeier*, ktoré vo vzájomnej koexistencii („*prieniku*“) vytvárajú podľa D. Turečka „*relativně homogénní oblak, rozprostírajíce se od počátku století až do šedesátých let*“ (s. 140). No kým „*markery*“ pre vymedzenie romantického diskurzu sú v monografii konkretizované a spôsob, akým s nimi autori v prípadových štúdiách ďalej pracujú, spoľahlivo preveruje ich relevantnosť, jej súčasťou naopak nie je súpis literárnych diel, z ktorých autori vychádzali pri modelovaní synoptického modelu českého romantizmu, a k nim prináležiacim „*markerom*“ jednej zo štyroch „*tried javov*“ oprávňujúcich predložené štruktúrovanie modelu. Pri formulovaní tejto výhrady si uvedomujem, že publikovanie takéhoto súpisu by značne navýšilo rozsah monografie a možno by pre časť čitateľov ani nebolo zaujímavé, ako aj to, že materiál „*hierarchizovaný*“ týmto modelom nikdy nemôže byť úplný (potenciálny nález neznámeho textu), keďže jednou z určujúcich vlastností literárneho prostredia v optike synopticko-pulzačného modelu je vnútorná dynamika. V kapitole venovanej „*deskripcii*“ vlasteneckého romantizmu je síce v poznámke pod čiarou (s. 123) uvedené, že databáza, ktorú autorský kolektív na tento účel vytvoril len z knižne publikovaných (!) titulov (možno sa preto oprávnenne pýtať, zvlášť v súvislosti s potenciálnym uplatnením tohto modelu v slovakistike, ako by s ním bolo možné pracovať, ak by sme do úvahy vzali aj rukopisné diela), zahŕňa medzi rokmi 1802 – 1860 tristo (!) diel. Vzhľadom na podstatu operácií, ktoré synopticko-pulzačný model predpokladá, a vôbec jeho charakter (jedno dielo môže vykazovať rôzne „*markery*“, a tak je súčasne zaradené do viacerých „*tried javov*“, ako D. Tureček upozorňuje v poznámke pod čiarou na s. 141), by podľa môjho názoru bolo vhodné zaradiť do publikácie aj súpis diel z jednotlivých „*tried javov*“, na základe ktorých autori zostavili synoptický model českého literárneho romantizmu. (Napokon, skutočnosť, že ide o oprávnenú požiadavku, potvrdzuje napr. vyššie uvedená poznámka pod

čiarou, kde autor konkretizuje priradenie vybraného diela do „triedy javov“, a síce *Kytice* Karla Jaromíra Erbena k „romantizmu i biedermeieru“ – citovaná formulácia ale nevyjadruje, či ide o priradenie do kategórie romantická poetika alebo/aj vlastenecký romantizmus, ktoré na prvý pohľad obe prichádzajú do úvahy.) „Stratifikácií“ „kryštalizačných jadier“ jednotlivých „tried javov“, ako ju možno „odčítať“ z vizualizácie modelu (s. 141, 142), totiž čitateľ môže veriť, ale nemá si ju ako overiť, keďže mu chýba konkrétne „materiálové naplnenie“ predloženého modelu. Ako jeho nesporný prínos vidím práve typologicky „nedefinitívne“ a hodnotovo nestatické recipovanie textov ako napr. čisto romantických a východisko vo vnútornej dynamike literárnych javov – inými slovami, ide o celkom nové „čítanie“ textov, často dokonca zásadne odlišné od tradičného výkladu, pričom tento prístup nefunguje iba ako „pekná teória“, ale je dostatočne dobre a preukázateľne uplatniteľný v praxi (pozri Argumentum) s perspektívou ďalej aplikovateľných poznatkov/záverov. Preto je požiadavka zverejnenia katalógu textov, ktoré sú pripísané jednotlivým „triedam javov“, podľa mňa viac ako namieste, nielen v zmysle bazálnej podmienky ďalšej odbornej diskusie na danú tému.

Samotná vizualizácia modelu je dostatočne názorná a presvedčivá napr. tým, že „uzlové body“, ako ich model ukazuje, nie sú identické s tradičnými periodizačnými zlomami. Tento moment je, napokon, priamym dôkazom nielen „existenčnej oprávnenosti“ predloženého modelu v kontexte literárnovednej bohemistiky, ale aj – v hodnotových intenciách – jeho nesporného prínosu pre ďalšie literárnovedné uvažovanie. Literárnohistorické závery plynúce z aplikácie synopticko-pulzačného modelu P. Zajaca a teórie morfogenetického poľa M. Petříčka na materiál českej literatúry sledovaného obdobia prinášajú do implicitnej polemiky so staršími koncepciami romantizmu v českej bohemistike celkom zásadné zistenia, a to nielen na úrovni revidovania rozsahu množiny literárnych diel chápaných ako romantické. Napr. v poznámke k databáze textov pre vlastenecký romantizmus sa ďalej uvádza, že viac ako polovica z tristo sledovaných diel, vrátane reedícií, patrí ku kanonickým textom, a druhá polovica „*má neméně výrazný charakter, ale z různých důvodů bývá zejména v syntézách odsouvaná na okraj pozornosti*“. Len vyvodzovanie literárnohistorických záverov z tejto jedinej poznámky by „vydalo“ aj na viac ako jednu samostatnú kapitolu. Nemôžem sa preto vyhnúť otázke, koľko ďalších – vo vzťahu k aktuálnemu a perspektívnemu literárnohistorickému uvažovaniu nielen o romantizme – zásadných zistení ostalo „skrytých“ „pod hladinou“ publikovaného výstupu.

Jana Pácalová

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com